

Tell Vilmos legendája és a többiek

Svájc mítoszai – Svájc mint mítosz

A mítoszok fontosak, ezért megvilágításra szorulnak. Voltak hosszú időszakok, amikor a megvilágítás nem állt másból, mint a mítoszok felelevenítéséből és továbbadásából. Az 1970-es, 80-as években rövid időre a mítoszok éles kritikája, a „demitologizálás” periódusa következett. Ma – mint itt is – elsősorban a mítoszok funkciója érdekel minket.

A mítoszok reprodukálása

A mítoszok reprodukálása állandóan folyik. A mítoszokat eleinte szájhagyományként adta át egyik nemzedék a másiknak. A 14-15. században foglalták ezeket először írásba, például a Sarneni Fehér könyvben. A 18. században a felvilágosodással ez a szájról szájra hagyományozás nemhogy alábbhagyott volna, az új egyesületekkel és nyomtatott könyvecskékkel újabb nagy lendületet vett. A 19. században pedig a különböző tömegkommunikációs formák révén, amilyenek az ünnepi játékok, a dalok, az érmék és a bélyegek, további szárnyalásba kezdtek.

Mindenesetre régi és új majdnem minden korban ott él szorosan egymás mellett. A mítoszok éltetése a mítoszok kritikájával egyidőben zajlik és megfordítva. Már 1750-ben, „az ébredő kritizmus” idején egy ligerzi pap Tell Vilmos történetét, ha nem is mítosznak, de „Mährgen”-nek, mondának merete nevezni. Értekezését Uriban a főbíró nyilvánosan elégettette, és ezt az intézkedését egy körlevélben valamennyi kedves honfitársának tudomására hozta. Az 1830-as években, azaz a modern nacionalizmus kezdeteinek tekinthető időszakban a luzerni illetőségű Joseph Eutych Kopp saját levéltári kutatásai alapján újfent megkérdőjelezte Tell Vilmos legendájának jelentőségét a svájci államszövetség keletkezése szempontjából.¹

Bár az ilyen megkérdőjelezések ellenfelei mindig erős többségben voltak, az 1970-es évek mítoszkritikája közel járt ahhoz, hogy többséget szerezzen. Akkoriban jelent meg Otto Marchitól a *Schweizer Geschichte für Ketzer* [Svájc története eretnekek számára] (1971) és Max Frischtól a *Wilhelm Tell für die Schule* [Tell Vilmos iskolai célokra] (1971). A szokásostól eltérő beállítással mindketten nem csupán korrigálni akartak, hanem provokálni is. Frischnél például Gessler nem a gonosz birodalmának megtestesítője, csak egy modern rezsim megfáradt hivatalnok. És ami akkoriban elképzelhetetlen lett volna, azóta bekövetkezett: az 1980-as években egy főiskolai docens azzal állt elő, hogy Tell Vilmos talán egy másik néven, de valóban létező személy volt.²

A mítoszok bírálói időközben észrevehették, hogy a mítoszok a kétségbe vonástól csak még

tovább burjánzanak. Ahelyett hogy a tudatlanság bosszantó csökevényeit látnák bennük, a kollektív képzelőerő kertjének tarka virágaiként is lehet bennük gyönyörködni.

Mítosz vagy történelem?

1895-ben a kétféle dimenzió „történelem” és „monda” néven még veszélyes közelségben állt egymáshoz. Az altfdorfi Tell-élmű felavatásakor rendezett ünnepség mintegy salomoni döntésként a két dimenzió egymás mellett létezését választotta.³ A döntés elmulasztása azonban ki-mondott vetélkedést váltott ki a „monda” és a „történelem” között. Mivel a „történelem” a tudomány, az iskolai oktatás és az újságok racionális világában már nagymértékben érvényre jutott, a „mondának”, amit ebben az esetben mítosznak is lehetne nevezni, meghagyták a színház világában aratott diadal örömét. A „történelem” ebben a versenyben alulmaradt, mert csak „dohos pergameneket” tart szem előtt, és figyelmen kívül hagyja a legfontosabb dokumentumot, amit pedig „népléleként” szoktak emlegetni. Ebben a drámai vitában az empirikus és a „magasabb” igazság között ennek a klasszikus vitának minden sztereotípiája előkerült: a könyvek papírú bölcseisége a valódi élettel szemben, a hideg fej a meleg szívvel szemben, a tudás a hit ellenében, az okvetetlenkedés a lelkesedéssel szemben, a holt betű az eleven énekszóval szemben. Mivel a két beállítottság nem ugyanazon a síkon mozgott, közvetlen konfrontálódásra nem került sor, így meg lehetett menteni a megkérdőjelezett koncepció primátusát. Az igazság egyetlen egy változatáról való lemondás, és a két igazságváltozat, a történelmi meg a mitológikus koegzisztenciája melletti állásfoglalás további létjogosultságot biztosított az utóbbinak. Azzal, hogy a mítosz világának hívei megkerülték

a konfrontálódást a tudományos történetírással, biztosították a mítosz helyét egy párhuzamos világban. Engedtek annak érdekében, hogy garantálják a fennmaradását.

A mítoszok két fajtája: eredetmítosz és nemzeti mellékmitoszok

Ennek a gyakorlati aspektusa az, hogy lehet mítoszokról beszélni, anélkül hogy definiálni kellene, mit értenek rajtuk. A mítosz homályos, és talán éppen a homályossága miatt van egy szilárd, de legalább is tartós magva.⁴ Érdekes megkülönböztetni a mítoszok két fajtáját: egyfelől van a centrális alapító vagy eredetmítosz, amit a legtöbb nemzet kialakított magának, másfelől az összes többi nemzeti mellékmitosz, amelyek a legkülönbözőbb adottságokat töltötték fel többé-kevésbé jobb színben feltüntető tartalommal.

Az *eredetmítoszokhoz*: 1891-ben a Svájc alapítására vonatkozó felfogást jelentősen átalakították. A régi eredetmítossszal egy újat állítottak szembe. Közben felvilágosultnak tartották magukat, és egyszerűen egy újfajta mítoszképzéshez folyamodtak: Az összeküvésből a sötét éjszakában, a távoli vadonban civilizált alapító aktus lett szövetségi levéllel és állami pecséttel, Rütli-t pedig határozottan kiküszöbölték vele. Abban a korban, amikor a polgári hétköznapokban inkább fokozott engedelmességet és fegyelmet vártak el, egy bizonyosan nem a Rütli kiállított, hanem egy civilizált helyen, talán Brunnen városkájában elkészült alkotmány-szerű chartát állítottak az új alapítástörténet középpontjába. Az eredetmítosz azonban homályos maradt. Rütli, az alapítólevél és Tell Vilmos viszonyát nem kellett tisztázni.⁵ Továbbra is ott maradhettek együtt egy közös képeslapon.

Mire valók az alapítómitoszok? A kollektív létezés magyarázatára szolgáló mesternarratívák.

BICHSEL, Peter
„A svájci ember Svájca”
Magyar Lettre Internationale, 15

RESZLER, André
„A svájci mítoszok vége?”
Magyar Lettre Internationale, 15

WALTER, Otto F.
„A másik Svájc nyomában”
Magyar Lettre Internationale, 15

GEISER, Christoph
„Svájc lassú eltűnéséről”
Magyar Lettre Internationale, 43

Olyan centrális értékeket közvetítenek egy konkrét történetben, mint a szabadságvágy, a szolidaritás, a bátorság vagy az önfeláldozókészség. Ugyanakkor úgy is működnek, mint a karácsonyi mese, amely a maga módján ad számot arról, hogyan jött a világi üdvösség a földre. A „Natale della Patria” [a haza születése] kifejezésben nyilvánvaló ez az összefüggés. Az alapítómítoszok a távoli múltba vesznek, mégis időtlenek annyiban, amennyiben mindig – és a jelenben különösen – érvényességre tartanak számot. Közös vonatkozási pontként közösségteremtő hatással bírnak. Még akkor is, ha nem nyernek további megerősítést, hanem éppen séggel megkérdőjelezzik a hitelességüket.⁶

A nemzeti mítoszok sokféle maradványáboz: Ilyenek akadnak szép számmal annak az útnak a mentén, amelyet a tartományi szövetség, az Eidgenossenschaft állítólag bejárt. És ilyenek akadnak az újabb időkben is, csakúgy, mint azelőtt: Például az 1937-es békés megegyezés munkaadók és munkavállalók között, a munkahelyi béke, az Arbeitsfrieden mítosza, amely annyiban szintén eredetmítosz, amennyiben az olyan elhamarkodott harci eszközökről való lemondásként, mint a sztrájk egyfelől, és a másik fél kizárása másfelől, vagy a bírósági eljárások kötelező elismerése, a munkaadók és munkavállalók közti modern szociális partnerség „kezdete” áll.⁷ Vagy az 1941-ben folyt Anbau-csata, amely az élelmiszer önellátás fokozása mellett mindenekelőtt város és falu nemzeti egységét volt hivatva újra helyreállítani, és különösen a városi Svájcnak alkalmat adni arra,

hogyan hazafias hozzájárulást tegyen. Éppen e miatt az emelkedett célkitűzés miatt túl is becsülték az Anbau-csata jelentőségét: az élelmiszer önellátást végül is 52%-ról 59%-ra sikerült csak általa emelniük.⁸

Vagy a bankok mítosza: a 1960-as években forgalomba került egy olyan magyarázat, amely szerint a bankitok szigorítására 1934-ben az üldözött zsidóság védelmében került sor. Valójában az új előírások elsősorban a bizonytalanná vált Franciaországból menekülő tőke védelmére szolgáltak. Ezt a szépítő interpretációt „legendának” is lehet nevezni, funkciója voltaképpen megegyezik az eredetmítoszéval.⁹

A nemzeti mítosz előállítása sokszor kevésbé eredeti, mint gondolnánk, és más nemzeti társadalmakban hasonlóképpen működik.¹⁰ Újabb korokban könnyen megállapítható, hogy Svájc nagyobb, markáns külföldi eseményekkel összhangban is fabrikál kisebb mítoszokat. Például a 1914-18-as háborús hősi halottak, vagy egy svájci „1968” vonatkozásában, szerényen, komplementer módon annak a mottónak megfelelően, hogy ez a világtörténelem svájci variánsaként „nálunk is” fellelhető. A külföldi események emlékműveinek analógiájára Svájcban is megjelentek számos helyen emlékművek a határok őrzése közben hősi halált halt svájci katonákról, holott a többségük a spanyolnáthának esett áldozatul. És a külföldi „megmozdulások” analógiájára az 1968 júniusi ún. Globus-botrányból is nagyjelentőségű 68-as eseményt formáltak.

Mi a különbség a mítosz és az ideológia között? Míg az utóbbi mindenekelőtt egy elvont tan a világ dogmatikus értelmezésével, a mítosz konkrét történelmi gyökerekre tart igényt. Ideológia és mítosz mégis kölcsönösen korlátozza és erősíti egymást. Világosan megragadható ez a paraszti ideológiában, amely a 19. század vége óta a parasztságban látja a modern ipari társadalmak bázisát, és ebből később konkrét támogatásra vonatkozó igényeket is levezet. Ez a jelenlegi érdekekből kialakított ideológia ez esetben a legnagyobb magátólértelődéssel nyúlt vissza egy eredetmítoszhoz, amely szerint Svájc kezdettől fogva egyenrangú, „szabad és jámbor” parasztközössége volt.

Svájcban sok a mítosz. Ugyanakkor Svájc egészében véve maga is egy mítosz. Az egész az egyediben rejlik, és az egyediben veszik az egészszel. A parasztközösség és a bankok, a munkahelyi béke, a szorgalom, a precizitás, a Swatch és a nem svájci kakukkos órák¹¹ mellett a svájci Alpok, különösen a Szent Gotthárd-hágó valamint a Heidi nevű kicsi és ártatlan hegyi istenség, integráns alkotóelemei egy össz-svájci mítosznak, ami ma a „svájciság” (swissness) nevet viseli. Ez mutatja, hogy a mítoszoknak a marketinghez is van némi közük, ahhoz az igyekezethez, hogy eladjunk valamit és önmagunkat.

KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA

¹ Guy P. Marchal, *Geschichtsbild im Wandel* [Történelemkép változásban], 1782-1982. Luzern 1982. p. 23ff.

² Vö. Jean-François Bergier, *Guillaume Tell*. Paris 1988. p.11. A német kiadás alcíme: Realitás és mítosz, München 1990 (A szerző a könyvét a szovjet megszállás ellen harcoló lengyel és afgán „népnek” ajánlotta.)

³ Karl Iten: *Aber den rechten Wilhelm haben wir...* [És a derék Vilmost mi...]. Az altdorfi Tell-emlékmű története. Altdorf 1995.

⁴ Jürgen Habermas totalizáló erőt lát a mítoszban, ami a felszínen észlelt minden jelenséget „megfelelésbe, hasonlósági vagy ellentétességi viszonyba” hoz egymással, és így módon közös rendbe illeszt olyan dolgokat, amelyek között a modern világfelfogás már nem lát összefüggést. „Von Mythos und Aufklärung.” In: *Mythos und Moderne*, Hg. Von Heinz Bohrer, Frankfurt am Main, 1983, p. 413.

⁵ Georg Kreis: *1291 mítosza. A svájci nemzeti ünnep keletkezéstörténetéhez*, Basel 1991.

⁶ Vö. még „Der Mythos Winkelried” c. fejezetet Guy P. Marchal *Svájci szakástörténet. Történelemképek, mítoszképzés és nemzeti identitás* c. könyvében. Basel 2006.

⁷ „Munkahelyi béke – egy mítosz valósága” *Widerspruch* különszám, Zürich 1987

⁸ Peter Maurer: *Az Anbau-csata. Agrárpolitika, a Wahler-terv, Anbauwerk, 1937-1945*, Zürich 1985. Ez a mű is arra törekedett, hogy feltárja a különbséget valóság és propaganda között.

⁹ Peter Hug: Menekülés az adózás elől és a bankitok anti-náci eredetének legendája. Svájc finansziális pozíciója morális erősítésének funkciója és kockázata. In: Jakob Tanner – Sigrid Weigel (szerk.): *Emlékezet, pénz és törvény. A második világháborús múlt kezeléséről*. Zürich 2002, p. 269-321.

¹⁰ Egyes mítoszok nemzetek feletti jelentőségét megvilágítja többek között: Monika Flacke (szerk.): *Nemzetek mítoszai. Európai körkép*. München 1998. A svájci kontribúció a kötetben Georg Kreis: *Nemzetnevelés szavakban és képekben*, p. 446-475.

¹¹ Peter von Matt: „Kultúra, háború és a kakukkos óra”. In: *Die tintenblauen Eidgenossen*. München 2001. p. 151-155. Ugyanebben a kötetben: „A mítoszokkal hadakozó Max Frisch mítoszai” p. 225-229.